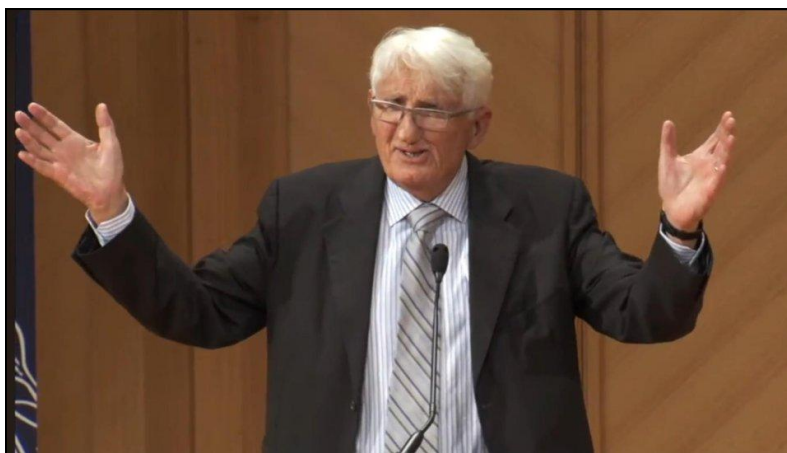

IN MEMORIAM

JÜRGEN HABERMAS (1929–2026)

*Foto: YouTube / Berkley Center
Fotografie preluată din articolul lui Matei Pavel, „A murit Jürgen Habermas, filosoful care a modelat conștiința Germaniei postbelice”, Radio România, Actualitate, 14 martie 2026*

Jürgen Habermas, o personalitate-cheie pentru dezvoltarea „teoriei critice” (Școala de la Frankfurt), a plecat spre alte dimensiuni la 96 de ani, pe 14 martie 2026, lăsând o urmă adâncă în istoria gândirii și în filosofie, în general. Demersul său este nu doar comprehensiv în filosofia socială și politică, ci novator și constructiv, invitând la o meditație atentă și asupra granițelor disciplinare, pe care le pune la încercare.

Habermas s-a născut la 18 iunie 1929 și a crescut în provincia Renania de Nord-Westfalia, din părinți conservatori, educați din clasa de mijloc, care nu fuseseră nici critici, dar nici susținători ai regimului nazist. În 1944 a fost chemat să participe la apărarea pe frontul de vest. Curând a fost șocat de atrocitățile naziste pe care le-a aflat din Procesele de la Nürnberg (Nuernberg) și din știrile despre Holocaust. A trăit anul 1945 ca pe un punct de cotitură care i-a modelat viziunea politică și culturală. Așa cum a spus într-un interviu din 1979: „Eu însumi sunt un produs al «reeducării»... Prin aceasta vreau să spun că... am aflat că statul constituțional burghez în forma sa franceză, americană sau engleză este o realizare istorică.”

Două sunt momentele care marchează poziția complexă a lui Habermas în raportarea sa la generațiile din 1945 și 1968. În 1953, pe când Habermas era student la Universitatea din Göttingen, a publicat un eseu critic în „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, referitor la observația lui Heidegger despre „adevărul interior și măreția Mișcării naziste”, ceea ce (Heidegger) nu a mai reușit să retragă sau să modifice când a republicat acele prelegeri. În 1968, la apogeul protestelor studențești din Germania, Habermas a criticat poliția care a

aționat brutal, ceea ce s-a soldat cu uciderea lui Benno Ohnesorg la o demonstrație studentească cu un an înainte și i-a criticat direct și pe studenți, pentru că au pus în scenă „fantezii revoluționare” și pentru că „au provocat autoritățile la violență”. A folosit expresia „fascism de stânga”, un termen despre care a recunoscut mai târziu că este prea dur și a militat pentru valorificarea latitudinii acordată de instituțiile liberal-democrate pentru a lucra în slujba unui „reformism radical”.

Habermas a studiat filosofia și literatura germană la Bonn și și-a scris teza de doctorat despre „Absolut și istorie: ambivalența gândirii lui Schelling”. Ajuns la Frankfurt în 1956, a fost asistentul lui Theodor Adorno la Institutul de Cercetări Sociale timp de trei ani.

Jürgen Habermas a produs o mare parte dintre lucrările în decurs de mai bine de jumătate de veac. Lucrările sale timpurii au fost dedicate sferei publice, modernizării și criticilor tendințelor în filosofie și politică. Apoi a început încet să articuleze teorii ale raționalității, sensului și adevărului. Teoria sa în două volume a acțiunii comunicative din 1981 a revizuit și a sistematizat multe dintre aceste idei. După aceea, și-a îndreptat atenția către etică și teoria democratică. El a corelat teoria și practica precum și zone disciplinare diverse. S-a remarcat intelectual democrat al unei agore mondiale a umanității. Având în vedere paleta tematică largă a operei sale, în continuare vom preciza câteva direcții de cercetare, concepte și teme remarcabile, foarte pe scurt.

Habermas reprezintă a doua generație a teoriei critice a școlii de la Frankfurt chiar prin „cotitura comunicării” în teoria critică, în contrast cu abordările mentorilor săi, Max Horkheimer și Theodor W. Adorno (fondatori ai Teoriei Critice). Habermas propune o schimbare de paradigmă față de presuposițiile abordărilor ontologice tradiționale ale filosofiei antice, precum și față de ceea ce el numește „filosofia subiectului” care a caracterizat perioada modernă timpurie. A pus baze post- și trans- metafizice cercetării comunicaționale, sociale și filosofice. Față de Teoria Critică de început, Habermas apără ideea unui proiect emancipator Iluminist „neterminat” („în desfășurare”). Catastrofa morală a celui de-Al Doilea Război Mondial a spulberat speranța că raționalizarea din ce în ce mai mare a modernității și inovația tehnologică ar duce la emanciparea umană. A argumentat ideea raționalității iluministe nepusă în slujba dominației, printr-o interpretare care discerne între raționalitatea instrumentală și raționalitate: controlul nu epuizează în întregime comunicarea socială. Noțiunea sa despre „raționalitatea comunicativă” este orientată spre atingerea înțelegerii reciproce (un contrast cu scopurile reprezentate de succes sau autenticitate). O altă temă persistentă în opera lui Habermas este apărarea sa a structurilor „post-naționale” de autodeterminare politică și guvernare transnațională împotriva modelelor mai tradiționale ale statului-națiune. El vede noțiunile tradiționale de identitate națională ca fiind mai puțin importante, apărând un cosmopolitism ce decurge din ideea despre lumea noastră confruntată cu probleme care decurg din interdependență și care nu mai pot fi soluționate exclusiv la nivel național. În această perspectivă, în loc de identitate națională centrată pe tradiții istorice comune, apartenență etnică sau cultură națională, el pledează pentru un „patriotism constituțional” în care angajamentul politic, identitatea colectivă și loialitatea se unesc în jurul principiilor și procedurilor comune ale unui constituționalism liberal-democrat care facilitează discursul public și autodeterminarea.

Habermas susține în opera sa și că structurile emergente ale dreptului internațional și guvernării transnaționale reprezintă, în general, realizări pozitive care mișcă ordinea politică globală într-o direcție cosmopolită care protejează mai bine drepturile omului și încurajează răspândirea normelor democratice. El vede apariția Uniunii Europene paradigmatică

în acest sens. Totuși, cosmopolitismul lui nu trebuie exagerat. El nu susține democrația globală într-un sens puternic și nuanțează poziționarea arătând că autodeterminarea democratică necesită o măsură de recunoaștere reciprocă manifestată sub formă de solidaritate civică – o solidaritate mediată legal în jurul istoriei, instituțiilor comune și înrădăcinată într-un model de viață „etic” comun (vezi discuția privind *Sittlichkeit*, conduita etică și moralitatea în comunitate) care promovează înțelegerea reciprocă într-o singură umanitate a indivizilor și națiunilor cu drepturi egale. Viziunea sa ne invită să înțelegem că viața socială se constituie și coordonează mai degrabă prin interacțiune socială, decât prin controlul social „de sus în jos”, care a ținut prim-planul științelor sociale, să zicem așa, într-o „primă” modernitate.

Astfel, Habermas contribuie la o perspectivă actuală, îndrăzneță și integrativă, reconstruind știința socială prin filosofie socială, introducând „reconstrucții raționale” ale structurilor lumii vieții (cultura, societatea și personalitatea fiind concepute ca angrenate într-un tip de interconexiune comunicațională). Prin această metodologie, teoria sa se poziționează între filosofie și știința socială empirică, permițând analiza fenomenelor sociale, păstrând în același timp perspective normative, critice. Habermas conceptualizează sfera publică ca un spațiu al rațiunii – un spațiu al raționamentelor publice – intermediar și mediator între stat și sfera privată, cu un rol important pentru democrație. Localizând raționalitatea (exercițiul rațiunii și exercitarea rațiunii) în comunicarea lingvistică interpersonală (propune și conceptul de „competența comunicativă”), îi evidențiază rolul social pentru atingerea înțelegerii reciproce. Surprinzător ca și la Richard Rorty, un gânditor de altă factură, și J. Habermas consideră că suntem cu atât mai raționali atât ca indivizi, cât și ca specie, cu cât interacționăm comunicativ mai mult.

În opera sa, Habermas distinge între „sistem” (guvernat de raționalitatea instrumentală/strategică, de exemplu, economie și stat) și „lumea vieții” (guvernată de raționalitatea comunicativă). Acest cadru permite o analiză pe mai multe straturi a modului în care sistemele formale ale existenței se întrepătrund în viața de zi cu zi. Propune o abordare comunicativă a eticii, argumentând că normele morale ar trebui generate printr-un dialog (discurs) incluziv, rațional. Dar, cel mai fascinant aspect (mai ales pentru cei pasionați de tema transdisciplinarității) rămâne demersul lui Jürgen Habermas de a „unifica” subiectul și obiectul cunoașterii prin focalizarea pe investigarea „ființei umane ca totalitate” (și nu se poate să nu reamintesc ideea de om ca „totalitate deschisă” la Constantin Noica) în cadrul acțiunilor lor comunicative. „Acțiunea comunicațională” devine un concept iradiant de natură a genera o mișcare intelectuală de translație dinspre postmodernitate înspre transmodernitate (*mutatis mutandis* ca și conceptul de transdisciplinaritate al lui Basarab Nicolescu, un concept cu o „forță” comparabilă”).

Jürgen Habermas construiește un cadru cuprinzător și novator în filosofia socială și politică contemporană, prin integrarea perspectivelor din filosofie, sociologie, lingvistică, psihologie și drept pentru a aborda problemele complexe ale societății moderne, dintr-o perspectivă raționalistă novatoare.

*

Premii

Premiul Johan Skytte în științe politice (2024) acordat pentru contribuțiile sale remarcabile la domeniu;

Premiul Erasmus (2013) acordat pentru contribuțiile sale excepționale la cultura, societatea și științele sociale europene, ca „campion neobosit al unei societăți democratice și juste”;

John W. Kluge Prize for Achievement in the Study of Humanity (2015), decernat pentru Habermas și Charles Taylor, de Biblioteca Congresului American, ca recunoaștere pentru toate realizările din științele umaniste și sociale;

Holberg International Memorial Prize (2005) pentru teoriile sale inovatoare privind discursul și acțiunea comunicativă;

Premiul Kyoto pentru Arte și Filosofie (2004) acordat pentru impactul său semnificativ asupra filosofiei;

Premiul pentru pace al comerțului german de carte (Frankfurt, 2001);

Gottfried Wilhelm Leibniz Prize (1986), cea mai înaltă recunoaștere în cercetarea din Germania;

Premiul Prințului de Asturias pentru Științe Sociale (2003), acordat pentru opera sa în teoria socială;

Premiul Adorno (1980), acordat de orașul Frankfurt;

Premiul Hegel (1974), acordat de orașul Stuttgart;

Premiul Sigmund Freud (1976), acordat de Academia Germană de Limbă și Poezie;

Premiul Geschwister-Scholl (1985), acordat de orașul München;

Premiul European pentru Cultură Politică (2008), acordat de Fundația Hans Ringier.

Premii academice și profesionale

- Membru de onoare al Academiei Americane de Arte și Științe (1984), din străinătate;
- Membru al Academiei Europaea (1989);
- Membru al Academiei Sârbe de Științe și Arte (1988), din străinătate.
- Doctorate Onorifice: Primate de la numeroase instituții, inclusiv Universitățile din Ierusalim, Buenos Aires, Hamburg, Universitatea Northwestern, Utrecht, Tel Aviv, Atena și New School for Social Research din New York.

În 2021, Habermas a refuzat premiul Sheikh Zayed Book Award din Emiratele Arabe Unite, invocând dorința sa de a nu fi asociat cu sistemul lor politic.

Opera (selectiv)

Mit Heidegger gegen Heidegger denken. Zur Veröffentlichung von Vorlesungen aus dem Jahre 1935, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 25 iulie 1953 [în limba engleză în 1977];

Der Zerfall der Institutionen (Arnold Gehlen), „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 4 iulie 1956;

Philosophische Anthropologie: Ein Lexikonartikel, A. Diemer, I. Frenzel (eds.) *Fischer-Lexikon Philosophie*, Frankfurt am Main, Fischer, 1958, pp. 18–35;

Strukturwandel der Öffentlichkeit, Darmstadt, Luchterhand, 1962 [traducere în limba engleză în 1989];

Zur Logik der Sozialwissenschaften, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1967 [traducere în limba engleză în 1988];

Technik und Wissenschaft als Ideologie, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1968 [traducere în limba engleză în 1970, 1973];

- Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1968 [traducere în limba engleză în 1971];
- Protestbewegung und Hochschulreform*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1969 [traducere în limba engleză în 1970];
- Toward a Rational Society*, J.J. Shapiro (trad.) Boston, Beacon, 1970;
- Theorie und Praxis*, Frankfurt am Main, Suhrkamp [traducere în limba engleză în 1973];
- Knowledge and Human Interests*, J. J. Shapiro (trad.), Boston, Beacon, 1971;
- „Wahrheitstheorien”, H. Fahrenbach (ed.), *Wirklichkeit und Reflexion*, Neske, 1973, pp. 211–265;
- Theory and Practice*, J. Viertel (trad.), Boston, Beacon, 1973;
- Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1973 [traducere în limba engleză în 1975];
- Legitimation Crisis*, T. McCarthy (trad.), Boston, Beacon, 1975;
- Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976 [traducere în limba engleză în 1979]
- Was heißt Universalpragmatik?* K.-O. Apel (ed.), Sprachpragmatik und Philosophie, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, pp. 174–272. [traducere în limba engleză în 1979]
- Martin Heidegger, on the publication of lectures from the year 1935. *Graduate Faculty Philosophy Journal*, No. 6, no. 2, 1977, pp. 155–180.
- Communication and the Evolution of Society*, T. McCarthy (trad.), Boston, Beacon, 1979.
- Theorie des kommunikativen Handelns*, Band I: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung, Band II: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1981 [traducere în limba engleză în 1984 și 1987];
- Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983 [traducere în limba engleză în 1990]
- The Theory of Communicative Action*, Volume I: Reason and the Rationalization of Society, T. McCarthy (trad.), Boston, Beacon, 1984;
- Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1984 [traducere în limba engleză în 2001, fără eseu despre Wahrheitstheorien];
- Die Neue Un-übersichtlichkeit: Kleine Politische Schriften*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985 [traducere în limba engleză în 1991];
- „Gerechtigkeit und Solidarität: Eine Stellungnahme zur Diskussion – Stufe 6”, W. Edelstein, G. Nunner-Winkler (editori), *Zur Bestimmung der Moral*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986, pp. 291–318 [traducere în limba engleză în 1990];
- „Entgegnung”, A. Honneth, H. Joas (editori), *Kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986, pp. 327–405 [traducere în limba engleză în 1991];
- The Theory of Communicative Action*, Vol. II, Lifeworld and System, T. McCarthy (trad.), Boston, Beacon, 1987;
- On the Logic of the Social Sciences*, S. W. Nichol森, J. A. Stark (trad.), Cambridge, MIT Press, 1988;
- Nachmetaphysisches Denken*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1988 [traducere în limba engleză în 1992];
- The Structural Transformation of the Public Sphere*, T. Burger and F. Lawrence (trans). Cambridge, MIT Press, 1989;

- The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate*, S. W. Nichol森 (ed., trad.) Cambridge, MIT Press, 1989;
- Moral Consciousness and Communicative Action*, C. Lenhardt, S. W. Nichol森 (trans). Cambridge, MIT Press, 1990;
- „Justice and solidarity: On the discussion concerning stage 6”, T. E. Wren (ed.), *The Moral Domain*, Cambridge, MIT Press, 1990, pp. 224–251;
- Erläuterungen zur Diskursethik*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1991 [traducere în limba engleză în 1993];
- Postmetaphysical Thinking*, W. M. Hohengarten (trad.), Cambridge, MIT Press, 1992;
- Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1992 [traducere în limba engleză în 1996];
- Justification and Application*, C. P. Cronin (trad.), Cambridge, MIT Press, 1993;
- Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie*, Frankfurt am Main, Suhrkam, 1996 [traducere în limba engleză în 1998];
- Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, W. Rehg (trad.), Cambridge, MIT Press, 1996;
- Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, C. Cronin and P. DeGreiff (editori), Cambridge, MIT Press, 1998;
- Die postnationale Konstellation*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1998 [traducere în limba engleză în 2001];
- Wahrheit und Rechtfertigung*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1999 [traducere în limba engleză în 2003];
- The Postnational Constellation*, M. Pensky (trad., ed.), Cambridge, MIT Press, 2001;
- Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2001 [traducere în limba engleză în 2003];
- Zeit der Übergänge. Kleine politische Schriften IX*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2001 [traducere în limba engleză în 2004];
- Truth and Justification*, B. Fultner (trad.). Cambridge, MIT Press, 2003;
- The Future of Human Nature*, W. Rehg, M. Pensky, H. Beister (trad.), Cambridge, Polity, 2003;
- Der gespaltene Westen. Kleine politische Schriften X*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2004 [traducere în limba engleză în 2006];
- Kommunikative Vernunft und grenzüberschreitende Politik. Eine Replik, Anarchie der kommunikativen Freiheit Jürgen Habermas und die Theorie der internationalen Politik*, Peter Niesen, Benjamin Herborth (editori). Frankfurt am Main, Suhrkamp Press, 2007;
- Between Naturalism and Religion*, C. Cronin (trad.), Cambridge, Polity Press, 2008;
- Ach Europa. Kleine politische Schriften XI*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008 [traducere în limba engleză în 2009];
- Europe: the Faltering Project*, C. Cronin (trad.), Cambridge, Polity Press, 2009;
- The Crisis of the European Union: A Response*, C. Cronin (trad.), Cambridge, Polity Press, 2012; *The Lure of Technocracy*, C. Cronin (trad.), Cambridge, Polity Press, 2014;
- „Entgegnung and Schlusswort”, *Habermas und der Historische Materialismus*, Smail Rapić (ed.), München, Karl Alber Press, 2014;
- “Plea for a Constitutionalization of International Law”, *Philosophy & Social Criticism*, vol. 40, nr. 1, 2014, pp. 5–12.

*

Ediții în limba română:

- Cunoaștere și comunicare*, ediție îngrijită de Andrei Marga, în colaborare, Editura Științifică, 1983;
- Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze*, traducere de Janina Ianoși, București, Ed. Univers, 1998 [ediția a II-a, revăzută, traducere de Janina Ianoși, comunicare.ro, 2005];
- Conștiință morală și acțiune comunicațională*, traducere de Gilbert V. Lepădatu, Editura ALL, 2000;
- Discursul filosofic al modernității*, traducători: Gilbert V. Lepădatu (I–IV), Ionel Zamfir (V–VIII), Marius Stan (IX–XII), Studiu introductiv de Andrei Marga, Editura SubstanțaALL, 2000;
- cu Joseph Ratzinger, *Dialectica secularizării. Despre rațiune și credință*, „Introducere: Premisele unei dezbateri epocale: Habermas – Ratzinger” de Andrei Marga, traducere de Gheorghe Ceaușu, Cluj-Napoca, Editura Apostrof, 2005;
- Etica discursului și problema adevărului*, traducere din limba franceză de Mădălin Roșioru, Grupul Editorial ART, 2008;
- Despre liberalismul politic* (Volum colectiv/Dialog cu John Rawls), traducere de Ciprian Siulea, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2012.

Referințe

- Cherem, Max, „Jürgen Habermas”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/habermas/>;
- Ferguson, Donna, Oltermann, Philip, The influential German philosopher and sociologist Jürgen Habermas dies aged 96, „The Guardian”, 14 martie 2026;
- Finlayson, James Gordon & Dafydd Huw Rees, "Jürgen Habermas", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2026 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2026/entries/habermas/>>;
- Heine, Friederike, „Habermas, the philosopher who shaped Germany's post-war conscience”, Reuters, 14 martie 2026;
- Marga, Andrei, Conceptualizări filosofice în opera lui Habermas, „Revista de Filosofie”, Nr. 2, 1982;
- Marga, Andrei, *Filosofia lui Habermas*, Iași, Polirom, 2006;
- Marga, Andrei, „Le Débat Habermas – Ratzinger. Convergences et implications”, în *Conscience et Liberté*, Berna, Nr. 66, 2005, pp. 65–77;
- ***, „Germania: Filosoful și sociologul Jürgen Habermas a încetat din viață”, AGERPRES, 14 martie 2026. <https://agerpres.ro/cultura/2026/03/14/germania-filozoful-si-sociologul-j-rgen-habermas-a-incetat-din-viata--1537278>.

Henrieta Șerban

